

O DRŽANJU HRVATSKO-SLAVONSKIH ŽUPANIJA PREMA JOSIPU II 1787—1790.

Horst Haselsteiner

Plemstvo županija Hrvatske i Slavonije predstavljalo je u 18. stoljeću prema vani integralni sastavni dio plemstva kraljevine Ugarske. Baviti se pitanjem kako se ovo hrvatsko-slavonsko plemstvo držalo u fazi kritičkog razvoja odnosa vladara i plemstva zacijelo je poticajan pothvat. Prije svega čini se da je zanimljivo usporediti istovjetnost i neistovjetnost konkretnoga ponašanja: je li prevladavala staleška solidarnost prema plemićkim staleškim drugovima »nationis hungaricae« ili se podanička lojalnost prema doduše nekrunjenom vladaru pokazala kao jači element motivacije?

Kao primjer izabran je konflikt između Josipa II i lokalnih upravnih oblasti koji se sve više širio na kraju vladavine prosvijećenog apsolutističkog monarha. Ta eskalirajuća konfrontacija može se vrlo uvjerljivo nacrtati na temelju regrutacija što ih je vladar od 1787. naredio bez sudjelovanja ugarskoga staleškog sabora.¹

Dogovorima i dopisivanjem Josipa II i Katarine II od 1781, koji su prošireni i precizirani 1787, habsburški se vladar obvezao da će u slučaju rata između Rusije i Osmanskog Carstva sudjelovati u tom sukobu na strani carice. Mnogo prije nego što se pretpostavljalo, nastupio je taj casus foederis. Visoka Porta se uznemirila zbog suradnje dvaju carstava koja se ortavala. Bacila je ruskog poslanika u Carigradu u tamnicu i objavila je 24. kolovoza 1787. rat Rusiji. Već krajem kolovoza Josip je obećao vladarici Rusije bezuvjetnu savezničku vjernost.²

¹ Usp. prije svega Haselsteiner Horst, Joseph II und die Komitate Ungarns. Herrscherrecht und ständischer Konstitutionalismus (Josip II i županije Ugarske. Vladarsko pravo i staleški konstitucionalizam), Veröffentlichungen des Oesterreichischen Ost- und Südosteuropa Instituts 11, Graz/Wien 1983. Usp. recenziju knjige u HZ XXXVIII/1985, 283—286.

² Usp. Beer Adolf, Die orientalische Politik Osterreichs seit 1774 (Istočna politika Austrije od 1774), Prag 1883; Padover K. Saul, The Revolutionary Emperor. Joseph the Second (Revolucionarni vladar. Josip II), London 1934; Roeder Jr. A. Karl, Austria's Eastern Question 1700—1790 (Istočno pitanje Austrije), Princeton 1982.

Objavu rata Osmanskom Carstvu htio je i mogao je Josip II pokrenuti tek nakon dovršene mobilizacije oružane snage Monarhije. Prvi mu je cilj zato bio da se pobrine za osobnu dopunu vojske ubrzanim tempom. Naredio je u ručnom pismu od 9. rujna 1787. desetorici kraljevskih komesara Ugarske da se i ugarske regimente podignu na punu ratnu snagu i da se zato provede regrutacija u Ugarskoj. To je Josip II konzekventno zapovijedio onim novim upravnim činovnicima koje je 1785. postavio na čelo administracije u Ugarskoj. Te godine 1785. vladar je naime raspustio stalešku autonomiju lokalne uprave plemićkih županija, podijelio je kraljevstvo na deset distrikata i pokušao podrediti izvršnu moć neposrednoj ovisnosti o njegovoj vlastitoj volji. Manje dosljednom čini se naredba kraljevskim komesarima da se u provođenju regrutacije oslone na staro uređenje županije i da sazovu županijske skupštine.³

Kako su dakle na vladarevu zapovijed reagirale dijelom ponovno instalirane lokalne upravne jedinice Hrvatske i Slavonije? Prije svega postoje li razlike prema držanju drugih županija u Ugarskoj?

Ovdje je na mjestu kratka pretprimjedba. Pri utvrđivanju granice novih distrikata Josip II se malo obazirao na jedinstvo hrvatsko-slavonskog teritorija. Rukovodio se regionalnim gledištima. Povijesni odnosi i stare veze nisu ga posebno zanimali. Veći dio hrvatsko-slavonskih županija (Varaždinska, Zagrebačka, Križevačka i Požeška) sjedinjen je u »Zagrebačkom distriktu« kome je pridodana i susjedna prekodunavska županija Zala. Nasuprot tome su slavonske županije (Srijemska i Virovitička) uvrštene s prekodunavskim županijama (Tolna, Baranja i Somogy) u »Pécski distrikt«.⁴

Još u toku mjeseca rujna 1787. javili su komesari svih ugarskih distrikata pa i oni iz »Zagreba« i »Pecsa« da su za iduće dane i tjedne sazvali županijske skupštine radi zaključaka u vezi s naredbom o regrutaciji. O uspjehu poduzetih mjera svi su se izrazili vrlo optimistički, uz ostale i grof Franjo Balassa za »Zagrebački distrikt« i barun Franjo Splényi za »Pécski distrikt«.⁵

Ban Hrvatske i Slavonije Franjo grof Balassa trebao je u svom »Zagrebačkom distriktu«, koji je obuhvaćao 644 346 stanovnika postaviti ukupno 800 regruta. Pritom je prekodunavska županija Zala trebala dati lavlji dio od 318 momaka. Za »Pécski distrikt« s dvije slavonske županije, koji je imao 673 478 stanovnika, bilo je predviđeno 869 regruta. Ukupni broj regruta što su ih imale postaviti hrvatsko-slavonske županije godine 1787. iznosio je 703 momka.⁶

³ Ručno pismo Josipa II svim kraljevskim komesarima, Beč, 7. IX. 1787. Magyar országos levéltár (Mađarski zemaljski arhiv); [dalje MOL], A 39 — 12.772/1787.

⁴ Usp. prije svega Hajdu Lajos, II. József igazgatási reformjai Magyarországon (Upravne reforme Josipa II u Ugarskoj), Budapest 1982.

⁵ Kraljevski komesar Pecskeg distrikta Kraljevskoj ugarskoj dvorskoj kancelariji, 15. IX. 1787 — MOL, A 39 — 12.793/1787.

⁶ MOL, A 39 — 12.772/1787.

Od kraja rujna do početka listopada 1787. održavale su se županijske skupštine svih ugarskih županija, dakle i onih Hrvatske i Slavonije, pod predsjedništvom dotičnih kraljevskih komesara. Prema izvještajima protekle su županijske skupštine posvuda u potpunom miru i nije došlo ni do kakvih nezgodnih slučajeva. Posljedice su bile istovjetne za cijeli ugarski teritorij. Sve su županije bez prigovora prihvatile od Josipa II naređene regrutacije bez sudjelovanja zastupstava ugarskog odnosno hrvatsko-slavonskog sabora i samo na temelju njegove vladarske moći. Istodobno naloženo je županijskom činovništvu da počne s potrebnim priprema za regrutaciju.

Hrvatsko-slavonske županije uvrstile su se potpuno u široku frontu spremnosti da se zadovolje želje vladara. Dapače još i više, podžupan Požeške županije ponudio je kraljevskom ugarskom namjesniku da će novačenje vojnika provesti, ako je nužno, i bez sudjelovanja županijske skupštine »... s najsigurnijim uspjehom...«. Namjesništvo je to odbilo i uputilo prerevnoga činovnika lokalne uprave da sazove županijsku skupštinu kao što je predviđeno.⁷

Usprkos toj jednodušnoj spremnosti za — strogo uzevši neustavnu — dopunu vojske bilo je u Ugarskoj lokalnih upravnih jedinica koje su doduše kolebljivo i prilično neodlučno ali ipak upozorile da očekuju poštovanje zakonâ zemlje i privilegijâ plemstva. Približno trećina županija reklamirala je suglasnost s ustavom već u jesen 1787. U Hrvatskoj i Slavoniji može se u tom pogledu utvrditi diferencijacija. Županije »Zagrebačkog distrikta« suzdržale su se od te barem verbalne ustavne ograde, dok su Virovitička i Srijemska županija u »Pécskom distriktu«, kao što je to izvjestio kraljevski komesar Splényi u listopadu, slično kao i druge županije njegova distrikta doduše odobrile novačenje regruta, »... ali ujedno mole Njegovo Veličanstvo za uzdržanje njihovih zakona, prava i sloboda«.⁸ Ovdje se zapaža različit razvoj. Ove dvije slavonske lokalne jedinice očigledno su slijedile gledišta njima susjednih županija »Pécskog distrikta«.

Istaknuti cilj mjera regrutacije u Ugarskoj bilo je nastojanje Josipa II da što prije dovede infanterijske regimente u puno ratno stanje kako bi u predstojećem oružanom sukobu s Osmanskim Carstvom postigao zacrtane ciljeve i s njima povezanu ekspanziju. Zato je bilo nužno brzo kompletiranje momčadi regimenti. Vladar, vojna komanda mjesta, ugarske središnje oblasti očekivali su brzo i neproblematsko okončanje stavnje. No svi oni koji su se nadali da će nakon takve spremnosti županijskih skupština da odmah počnu s regrutacijama sve mjere biti dovršene u nekoliko tjedana, teško su se razočarali. Do sredine studenoga 1787. nije ni trećina vojnika bila unovačena, a do kraja godine tek nešto preko dvije trećine. Zaostajanje se doduše smanjilo 20. siječnja 1788. na okruglo 10%, no posljednje zaka-

⁷ Kraljevski ugarski namjesnik Christoph grof Niczky kraljevskom dvorskom kancelaru Carlu grofu Pálffyju, 9. X. 1787 — MOL, A 39 — 16.371/1787.

⁸ Barun Ferencz Splényi Kraljevskoj ugarskoj dvorskoj kancelariji, 19. X. 1787 — MOL, A 39 — 16.339/1787.

snjele županije svršile su s novačenjem regruta tek ljeti.⁹ Provođenje stavnje teklo je dakle više nego razvučeno, no to je zacijelo bila posljedica tromе lokalne uprave, a ne znak pasivnog otpora.

Pri obuhvatnoj usporedbi na velikom prostoru teško se može utvrditi jasno regionalno težište u pogledu zakasnjelih distrikata odnosno županija. Napadna je činjenica da su na području Hrvatske i Slavonije nastala najveća i najupornija zavlčenja. Tako je primjerice Zagrebačka županija 20. siječnja 1788 — slično kao Spiška i Trenčinska županija u gornjoj Ugarskoj — još uvijek imala zaostatak od gotovo 50%, u ukupnom »Zagrebačkom distriktu« nedostajala je još četvrtina potrebnih vojnika. Međutim ni ovdje se objašnjenje ne smije tražiti u prvom redu u većoj spremnosti za pasivni otpor.

Iako novačenje regruta u Ugarskoj još nije bilo dovršeno, Josip II se, pod pritiskom kneza Kaunitza, odlučio u veljači 1788. za sudbonosni korak. Dana 9. veljače predao je internuncij u Carigradu Petar Philip od Herberta objavu rata Habsburške Monarhije Visokoj Porti.¹⁰

Već jedan mjesec kasnije potaknulo je Dvorsko ratno vijeće u Beču početak novih stavnja u Ugarskoj. Dne 8. svibnja koncipirano je ručno pismo vladara kraljevskim komesarima u kojem se naređuje novačenje 12 260 momaka. U tom ručnom pismu opravdao je vladar novu stavnju potrebom zaštite kraljevine Ugarske od turske opasnosti. Zapovijedio je da se odmah nakon primitka reskripta sazovu županijske skupštine dotičnih distrikata u kojima bi komesari morali nastojati da uvjere staleže o nužnosti ponovnog novačenja regruta »... jer se samo djelotvornom potporom naše armije u njezinim operacijama možemo nadati skorom i sretnom miru, a da se on održi, mora biti stalo ne samo cijeloj zemlji nego i svakom posjedniku«.¹¹

Vladareve zapovijedi za regrutaciju bile su doduše tek u toku mjeseca lipnja izrađene i poslane desetorici vrhovnih činovnika Ugarske. Franjo grof Balassa, kraljevski komesar »Zagrebačkog distrikta« i ban Hrvatske i Slavonije, reklamirao je ručno pismo još 21. lipnja 1788. On je već naredio da se pita poštanska uprava u Varaždinu, no tamo ništa nije stiglo. Kraljevska ugarska dvorska kancelarija u Beču obavijestila ga je da se greška dogodila pri slanju: originalno vladarevo ručno pismo nije upućeno u Varaždin nego u županiju Somogy, a greška je već uklonjena.¹²

⁹ Izvještaj Franza Moritza grofa od Lacyja, Beč, 13. I. 1788 — Kriegsarchiv Wien (Ratni arhiv Beč); [dalje KA], KLA v. 1788—193/33; Izvještaj dvorskog ratnog vijeća, Beč, 15. I. 1788 — KA, HKR v. 1788—47/38.

¹⁰ Beer n. dj., 91—94; Huber Alfons, Die Politik Kaiser Josephs II., beurteilt von seinem Bruder Leopold von Toskana (Politika cara Josipa II ocijenjena od njegova brata Leopolda od Toskane), Innsbruck 1877, 23; Wolf G(erson), Kaiser Josef II (Car Josip II), Wien 1877, 134—142.

¹¹ Reskript Josipa II svim kraljevskim komesarima, Beč, 8. V. 1788 — MOL, A 39 — 7.502/1788; Haselsteiner n. dj., 138.

¹² Franjo grof Balassa Dvorskoj kancelariji, Zalaegerszeg, 21. VI. 1788; Kraljevska ugarska dvorska kancelarija kraljevskom komesaru »Zagrebačkog distrikta«, Beč, 24. VI. 1788 — MOL, A 45 — P.90/1788.

U lipnju i srpnju 1788. održane su onda županijske skupštine koje su se morale baviti ponovnom, drugom zemaljsko-staleškom regrutacijom. Iz odmah otposlanih izvještaja komesara i iz adresa županija proizlazi da ni ovom prilikom nije bilo nekih bitnih zapreka naređenoj regrutaciji bez sudjelovanja sabora. U tom pogledu se jedva može konstatirati razlika prema onom držanju što su ga županije zauzele prije tri četvrt godine. Nekoliko jedinica lokalne uprave zamolilo je za olakšanje pri novačenju. One su se žalile na strogost komandi za stavnje i preglede i urgirale su povećanje broja mjesta za preuzimanje regruta da bi snizile troškove eskortiranja. Neke su županije pledirale za odgodu nakon žetve i berbe, a neke su županije istaknule u svojim adresama da odobrenje regruta zapravo mora doći pred sabor i sada su se već nešto otvorenije žalile na protuzakonito uvedene novine za vladavine Josipa II kao primjerice na patent o toleranciji, edikt o jeziku, konkripciju itd. No te nijanse u držanju ne mogu uopće promijeniti ukupni dojam da je naredba o novačenju bez daljnega prihvaćena i ljeti 1788. od ugarskih lokalnih upravnih oblasti.¹³

Od toga obrasca ponašanja ugarskih županija jedva se razlikovao stav županija Hrvatske i Slavonije. Prema izvještajima dvojice kraljevskih komesara grofa Balasse i baruna Splényia sve su županije njihovih distrikata odobrile naređenu stavnju. U nekim županijama, posebno u Varaždinskoj, oštro je kritizirano šikaniranje od strane komanda za preuzimanje i regrutiranje. Ponešto iznenađuje pitomo, vladaru lojalno, držanje hrvatsko-slavonskih županija u pitanju ustavne konformnosti. Niti u izvještajima komesara niti u izravnim županijskim adresama ne nalaze se upozorenja na zahtjev da se održi put skladnosti s ustavom pri supsidijima. Nije bilo spomena o kompetenciji sabora, županijski su staleži odustali od prezentacije svojih gravamina. U tog pogledu se za godinu 1788. može konstatirati suzdržanije držanje hrvatsko-slavonskih županija, i to u usporedbi s ostalim županijama Ugarske i s vlastitim držanjem 1787.¹⁴

Prije nego što su ta novačenja u Ugarskoj bila potpuno u toku, javio se grof Lacy za riječ. On je na početku kolovoza 1788. upozorio da od novačenja regruta, naređenog 1787, još uvijek postoji manjak od 25 momaka. Zatim je, povezujući prvu i drugu zemaljsko-stalešku stavnju regruta, smatrao da bi u svakom slučaju trebalo paziti na to »da već naređeno drugo novačenje regruta u Ugarskoj i Erdelju bude djelotvornije«. ¹⁵ Na vladarevu zapovijed Dvorsko je ratno vijeće nakon toga poslalo upute ugarskim središnjim oblastima da se drugo staleško novačenje regruta mora djelotvornije obaviti. Na temelju iskustava posljednjih mjeseci postojala je opravdana za-

¹³ Haselsteiner n. dj., 141—147.

¹⁴ Balassa Pálffyju, Zalaegerszeg, 25. VI. 1788 — MOL, A 39 — 9.355/1788; Izvještaj kraljevskog ugarskog namjesništva, Budim, 18. VI. 1788 — MOL, A 39 — 11.133/1788; Splényi Kraljevskoj ugarskoj dvorskoj kancelariji, 18. VII. 1788 — MOL, A 39 — 10.410/1788; usp. još MOL, A 39 — 11.276/1788.

¹⁵ Izvještaj Lacyja, Zemun, 6. VIII. 1788, KA, KLA v. 1788—210/20; Dvorsko ratno vijeće Kraljevskoj ugarskoj dvorskoj kancelariji, Beč, 14. VIII. 1788; Kraljevska ugarska dvorska kancelarija Kraljevskom ugarskom namjesništvu, Beč, 16. VIII. 1788 — MOL, A 39 — 11.454/1788.

brinutost zbog tempa novačenja u Ugarskoj. Ova strahovanja bila su potkrijepljena prvim obavijestima generalne komande za Ugarsku. Prema regrutacijskom raportu od 25. kolovoza 1788. do tada su na cijelom ugarskom području unovačena svega 1 184 momka. Uz ukupni broj od 12 260 regruta postojao je dakle velik zaostatak od 11 076 momaka. Četiri distrikta, među njima i »Zagrebački distrikt«, i 31 županija nisu dotada unovačili ni jednog jedinog vojnika. U očima vojnih vlasti pozitivni je primjer bila Virovitička županija iz »Pécskog distrikta«. Ta županija je već u kolovozu izvršila stavnju ukupnog kontingenta od 168 momaka.¹⁶

U rujnu započeo je cijeli niz urgencija ugarskih i bečkih civilnih i vojnih oblasti ovaj put očigledno s uspjehom. U usporedbi s prvim novačenjem treba konstatirati da je stavnja 1788. doista tekla brže. Za tri mjeseca već je postavljeno 90% od ugarskih županija zahtijevanih regruta. Teže je išlo s ostatkom od 10% za koji su zakasjele županije trebale gotovo pet mjeseci. No ipak: u razdoblju od nešto manje od osam mjeseci završena je stavnja regruta što ju je Josip II naredio u svibnju 1788. a započela je u kolovozu i time je jasno nadmašen tempo novačenja prema onome u prethodnoj godini.

Među županijama koje su bile u zakašnjenju nalazile su se do veljače i ožujka 1789. dvije županije »Zagrebačkog distrikta«: Zagrebačka i Varaždinska. I još više: zajedno sa susjednim jugoistočnim ugarskim županijama uvrstilo se hrvatsko područje u one regije koje su se, nasuprot dobrom držanju prema vani, pokazale pri provođenju kao najpolaganije.¹⁷

Rat habsburških trupa protiv osmanske vojske tekao je s promjenjivom srećom. Neuspjehe iz 1788. i u prvoj polovici 1789. zamijenilo je osvajanje beogradske tvrđave u listopadu iste godine. No na potrebu za vojnicima nije utjecao tok vojnih operacija. Vojno zapovjedništvo je zato već ljeti 1789. zahtijevalo popunjenje stanja momčadi ugarskih infanterijskih regimento. Nakon dugotrajnih dogovora civilnih i vojnih oblasti Josip II je 24. rujna konačno izdao novu zapovijed za regrutaciju. Formalno je trebalo postupiti kao kod dotadašnjih zemaljsko-staleških stavnji, tj. uključiti županijske skupštine uz zapisništvo kraljevskih komesara. Posebnost u naredenoj stavnji vojnika bila je vladareva želja da se regruti moraju mjesечно novačiti i poslati u devet ugarskih infanterijskih regimento, i to retrogradno od kolovoza 1789. do kraja rata. Na kraju svog ručnog pisma županijama Kraljevine vladar s nadom kaže: »Očekujemo dakle od Vašeg djelotvornog sudjelovanja, iskazanog u više prilika, i kod izvršenih stavnji regruta na Naše zadovoljstvo da će i sada biti odobren potrebni broj regruta za dopunu devet ugarskih infanterijskih regimento.«¹⁸

¹⁶ Raport o regrutaciji generalne komande za Ugarsku, Budim, 25. VIII. 1788 — Hadtörténeti intézet levéltára (Arhiv Instituta za vojnu historiju, Budapest); [dalje HIL], GK v. 1788; 240, Nr. 259/51 rubr.

¹⁷ Haselsteiner n. dj., 149—155.

¹⁸ Ručno pismo Josipa II svim ugarskim županijama, Beč, 24. IX. 1789 — MOL, A 39 — 11.814/1789. Ispočetka predviđeno je po regimenti 150 momaka. Na prigovor grofa Lacyja reducirao je Josip broj glava na 100 momaka.

Prema vladarevim zapovijedima sazvali su kraljevski komesari u listopadu i studenom skupštine njima povjerenih županija. Ovaj put je samo jedan dio županija prihvatio naređenu stavnju bez prigovora. Znatan dio županija izjasnio se protiv regrutacija, no prije svega gotovo ni jedna lokalna upravna jedinica nije primila do znanja vladarsku zapovijed bez komentara. Ugarske županije deponirale su brojne prigovore, želje za izmjenom i zahtjeve koji su znatno nadilazili pitanja osobne dopune vojske a svojim su usmjerenjem sve jasnije zahtijevale promjenu jozefinskog sistema vladavine u Ugarskoj. Spremnost na otpor protiv Josipa II porasla je širom zemlje.¹⁹

Upravne jedinice Hrvatske i Slavonije pokazale su sada držanje koje se jasno razlikovalo od ugarskog obrasca. Oba distrikta, »Zagrebački« i »Pecski«, pripadala su sa svojim županijama onim regijama koje su i u ovoj kritičnoj fazi jeseni 1789. bile u vrlo širokom okviru spremne iskazati poslušnost vladarskim naredbama. Slična lojalnost prema vladaru mogla se naći još samo u prekodunavskom Györskom distriktu i u južnougarskom »Tamiškom distriktu«.

Franjo grof Balassa mogao je javiti ugarskim središnjim oblastima i vladaru puni niz obavijesti o uspjehu. Hrvatske županije njegova distrikta, Križevačka, Požeška, Zagrebačka i Varaždinska, no prije svega Zagrebačka, žalile su se doduše dosta jako na strogost i šikaniranje točnošću komandi za novačenje, a plemstvo Zagrebačke županije povezalo je svoj pristanak na stavnju regruta s dodatkom da se time ne smiju spriječiti žetveni radovi koji se bezuvjetno moraju provesti.²⁰

Kraljevska ugarska dvorska kancelarija skupila je žalbe hrvatskih županija i brojnih drugih ugarskih lokalnih upravnih jedinica i uputila ih je Dvorskom ratnom vijeću. Prema tim podacima brojni aspiranti nisu bili uzeti na regrutaciji uz ostalo zbog mršavosti a i zbog loše boje lica. Dvorsko ratno vijeće brzo je reagiralo. Središnja vojna oblast je naglasila da su zbog mnogo kritizirane strogosti komandanata novačenja ionako već više puta dane suprotne upute. Ako je ipak došlo do zloupotrebe, onda se mole političke oblasti da to prijave. No ograničenje stavnji zbog poljskih radova ne dolazi prema Dvorskom ratnom vijeću u obzir.²¹

I barun Splényi mogao je za »Pécski distrikt« a time i za dvije slavonske županije, Srijemsku i Virovitičku, izaći s pozitivnim izvještajima. Obje lokalne upravne jedinice Slavonije izjasnile su se za novačenje regruta. Srijemska je županija doduše zamolila da smije svoje regrute postaviti najednom, a ne mjesečno. Inače bi se, naime, mladi, sposobni za vojnu službu, povukli u šume i tamo osnovali razbojničke bande. Kraljevski komesar se pridružio tim molbama. S mjesečnom stavnjom tjeraju se mladi stanovnici iz svoga mjesta stanovanja. Oni bi se mogli — kako je to dijelom bio slučaj pri posljednjem novačenju — skupiti u bande i živjeti od pljačke na cestama. Time bi dakako bili ugroženi mir i red. Osim toga, smatrao je Splényi, imaju

¹⁹ Haselsteiner, n. dj., 173—187.

²⁰ Izvještaj kraljevskog komesara Balasse od 15. X, 24. X. i 2. XI. 1789 — MOL, A 39 — 13.116, 13.882, 14.044/1789.

²¹ MOL, A 39 — 13.340/1789.

županijski činovnici boljega posla nego da se cijele godine brinu za stavnju regruta. Dvorska kancelarija morala je najprije odbiti zahtjeve za promjenom načina novačenja i ustrajati na mjesečnim stavnjama što ih je naredio vladar.²²

Brojne interpelacije županija primorale su ugarske i vojne vrhovne oblasti da zamole vladara za promjenu intervala regrutacije. Josip je naredio da se odustane od prvobitno naređene mjesečne regrutacije i odobrio je četvrtgodišnju regrutaciju. Još 30. studenog 1789. obavijestila je Dvorska kancelarija Dvorsko ratno vijeće o promijenjenim modalitetima regrutacije. Ugarskim zemaljskim oblastima dan je istodobno operacijski kalendar o tome kako imaju teći stavnje. U onim županijama, kaže se ovdje, koje su već počele s novačenjem trebalo bi ovo biti dovršeno do kraja studenog s punim kvantumom u prošla četiri mjeseca. Druga tranša morala bi se u ovim županijama postaviti najedanput za mjesec prosinac i siječanj do kraja siječnja 1790. Kancelarija se pokazala na isti način realistična i velikodušna za one županije gdje »... se javlja najviše žalbi ...«. Tamo bi ukupni broj regruta za šest mjeseci od kolovoza 1789. do siječnja iduće godine trebalo najednom unovačiti do kraja siječnja. Od 1. veljače trebalo bi onda početi četvrtgodišnje stavnje što ih je Josip II naredio.²³

Popuštanje pri modalitetima novačenja na kraju 1789. bilo je samo prvi korak. Vladar je zbog mnogih uzroka bio primoran da promijeni svoj sistem vladavine u Ugarskoj, štoviše da gotovo beziznimno povuče svoje reforme. Jedna od motivacijskih razina za tu rezignativnu politiku bilo je, sigurno ne na posljednjem mjestu, sve kruće držanje ugarskih lokalnih upravnih oblasti. One su se protivile supsidijima što ih je Josip II još uvijek zahtijevao i žestoko su tražile saziv sabora i punu uspostavu ustavnog stanja. Vladar je bio pod prisilom, a njegovi vodeći savjetnici nagovarali su ga na reviziju krute politike prema Ugarskoj.

Vodeći djelomično računa o podastrijetim željama i prigovorima, vladar je 18. prosinca 1789. izdao reskript ugarskim županijama. Vladarsko ručno pismo sastavljeno je na mađarskom jeziku. Josip je saopćio županijama da je primio do znanja njihova brojna gravamina. Od njih zahtijevana krunidba i sabor, što su ga urgirale, nisu se mogli održati zato što je on uvijek bio »spriječen raznim važnim slučajevima koji su se u međuvremenu dogodili«. Osim toga, prema Josipovu mišljenju, poslovi što ih treba raspraviti na tom saboru još nisu dozreli i razrađeni. Prije svega postoji glavna zapreka koja stoji na putu da se sabor odmah sazove, a to je sadašnji rat. Zatim je Josip obznanio svoje namjere: »Uvjeravamo Vas svojom kraljevskom riječi, a

²² Splényi Kraljevskom ugarskom dvorskom kancelaru grofu Pálffyju, Vukovar 3. X. 1789 — MOL, A 39 — 12.381/1789; Izvještaj Kraljevske ugarske dvorske kancelarije, Beč, 9. XI. 1789. — MOL, A 39 — 13.826/1789; usp. dalje MOL, A 39 — 14.496, 14.835/1789.

²³ Izvještaj Kraljevske ugarske dvorske kancelarije, Beč, 23. XI. 1789 — MOL, A 39 — 14.942/1789; Kraljevska ugarska dvorska kancelarija Dvorskom ratnom vijeću, Beč, 30. XI. 1789 — KA, HKR G v. 1789 — 47/967; Kraljevska ugarska dvorska kancelarija Kraljevskom ugarskom namjesništvu, Beč, 30. XI. 1789 MOL, A 39 — 14.942/1789.

pozvali smo Vas da je saslušate, da ćemo, čim posvuda bude uspostavljen mir, Mi sami raspisati saziv zakonitog sabora i da ćemo u istom sa vjernim zemaljskim staležima uzeti u razmatranje ove žalbe i ujedno s njima utvrditi dobro naroda na trajnim temeljima.« Kao uzvrat za svoje koncesije očekivao je vladar punu susretljivost županijskih staleža u pitanju supsidija.²⁴

Svojim ručnim pismom vladar nije mogao spriječiti unutrašnje vrenje i nemir u Ugarskoj. I vojna i vanjskopolitička situacija, prije svega prijeteće držanje Pruske, zaostriale su se na prijelazu iz 1789. i 1790. Budući da su Josipa nagovorili njegovi vodeći savjetnici a njegov brat, i kasniji nasljednik, Leopold ga je hrabrio i uvjeravao, on je krenuo još korak dalje. Dne 28. siječnja 1790. potpisao je ručno pismo upravljeno svim ugarskim županijama. Pozivajući se na ono opravdanje koje je naveo već 18. prosinca prethodne godine, vladar je obećao ugarskim županijskim staležima da će 1791. sazvati sabor. Zatim ih je upoznao s restitucijom oblika vladavine sa stanjem od kraja studenog 1780, s povlačenjem svih svojih mjera, koje su pobudile dojam da su suprotne smislu njihovih zakona. Patent o toleranciji, regulacija za župnike i uređenje seljačkog pitanja Josip je izuzeo od toga poništenja. Priznao je — kako god mu je to moralo biti teško — punu valjanost staleškog dualizma, tj. komplementarnog prava zakonodavstva vladara i staleža. Na kraju svog ručnog pisma izrazio je Josip svoju nadu da će županijski staleži s obzirom na njegovo povlačenje sada i sa svoje strane biti spremni za dopunu i opskrbu vojske: »... sperantes aequae Vos etiam Vestram imploranti Patriae et Frugibus pro Militis in illius Securitate excubantibus alimento, ac Tyronum Statutione, ea, quam convetissimam existimaveritis ratione, pro currentis Anni Campi Dutcu auxiliatores esse.«²⁵

Reakcija ugarskih županija na to postepeno poništenje jozefinskog sistema sličila je efektu prodora nasipa. Pretežni dio lokalnih upravnih jedinica nije se zadovoljio gotovo potpunom revizijom jozefinskog sistema vladavine. One su zahtijevale punu restitutio in integrum. Nagovještaj sabora za 1791. činio im se neprihvatljiv. Htjele su da se održi smjesta ili što prije. Gotovo svi su svoju želju za skori saziv sabora povezali s deponiranjem opsežnih staleških gravaminalnih lista, što ih je trebalo raspraviti u okviru sabora. Prešnost saziva sabora većina je županija opravdala činjenicom da samo staleži skupljeni na saboru s vladarom mogu prema odredbama ugarskih ustavnih zakona odobriti zahtjeve Josipa II za supsidijima. Mogućnost pristanka na ove želje suverena, a time i prihvaćanje naređene stavne regruta bez suglasnosti staleških ablegata, odbacile su gotovo sve županije. Niz županija koje su prvobitno bile odobrile opskrbu u naturi i regrutaciju, povukao je taj pristanak uz pozivanje na primjer ostalih županija. Nisu htjele da ih vladar istakne kao prekršiteljice solidarnosti u sve gušćoj staleškoj fronti. Pritisak negodovanja županija okretao se u pojačanoj mjeri protiv predstavnika staroga sistema, protiv kraljevskih komesara, protiv vladarevih savjetnika i u ugar-

²⁴ Reskript Josipa II ugarskim županijama, Beč, 18. XI. 1789 — MOL, A 39 — 16.329/1789.

²⁵ MOL, A 39 — 2.352/1790.

skim središnjim oblastima i protiv vojnika kojima je bila naredena vojna asistencija u zemlji.

Sažeto može se reći: Povlačenje reformi nije donijelo Josipu II onaj odjek ugarskih županija što ga je očekivao. To se pokazalo posebno u one tri točke koje su vladaru bile prvenstveno pri srcu. Nije uspio odvratiti županijske staleže od glasnog zahtjeva za sazivom sabora. Josipovo očekivanje veće pripravnosti plemstva da odobri opskrbu uaturi i regrutaciju pokazalo se kao iluzija. Naposljetku propao je i ukupni koncept restauracijske i stabilizacijske politike u Ugarskoj što ga je vladar s mukom prihvatio budući da su ga s različitim strana nagovarali.²⁶

Držanje županija Hrvatske i Slavonije na početku 1790. opet se razlikovalo od onoga ostalih županija. Što se više pojavljivala protujozefinska pozicija većine županija, to jasnije se, u usporedbi s time, od toga odvajao razmjerno lojalni stav prema vladaru hrvatsko-slavonskih lokalnih upravnih jedinica. Doduše u veljači i ožujku 1790. zahtijevale su i hrvatsko-slavonske županije saziv sabora. Prikaz pozicije ovih županija u nekim pojedinostima neka to objasni.

U »Zagrebačkom distriktu« otvorila je Zagrebačka županija niz onih županijskih skupština koje su trebale raspravljati o mjerama vladara od kraja 1789. i formulirati svoj stav u tom pogledu. Županijska skupština održala se 18. siječnja 1790. u središtu županije, u Zagrebu. Kraljevski komesar i ban Hrvatske i Slavonije Franjo grof Balassa istaknuo je u svom izvještaju da su plemićki staleži došli u velikom broju na tu županijsku skupštinu. Plemstvo županije primilo je čitanje kraljevskog ručnog pisma od 18. prosinca prethodne godine s velikim oduševljenjem i dugotrajnim povicima »živio« za suverena. Za Josipa II bilo je bitno: da je županijska skupština odobrila bez problema dostavu živežnih namirnica i stočne hrane kao i novačenje vojnika i obećala brzu provedbu. Šest tjedana kasnije — Josip je u međuvremenu umro 20. veljače 1790 — županija je izložila svoj stav prema ručnom pismu koje je poništilo reforme. Pozdravila je doduše uspostavu staroga stanja u skladu s ustavom, no radost staleža — kako su naglasili — nije bila nepomućena. Zamjeravali su to što pokojni vladar nije revidirao sve svoje mjere i ostavio tri od njih na snazi jer su i ove jozefinske novine nastale protustavno i pripadaju kompetenciji ugarskog sabora. Poštovanje zakona i ustava nalaže staležima da ne odobre regrute i supsidije izvan sabora. Oni su zbog toga molili da se odmah sazove ugarski sabor. Njihove pritužbe bile su uperene prije svega protiv osobe grofa Balasse. On je već otputovao u Beč, izjavili su, kako bi utjecao na novoga vladara Leopolda protiv županije i plemstva. Već u prošlosti — tvrdili su — Balassa je mnogo zgriješio protiv njih i zato su zahtijevali izmjenu bana.²⁷

²⁶ Haselsteiner, n. dj., 210—216.

²⁷ Adresa Zagrebačke županije Kraljevskom ugarskom dvorskom kancelaru Pálffyju, Zagreb, 2. III. 1790. — MOL, A 45 — P. 81/1790; Balassa Pálffyju, Zagreb, 18. I. 1790 — MOL, A 39 1737/1790; Marczali Henrik, Az 1790/1-diki országggyűlés (Sabor 1790/91), Budimpešta 1907, 27—29.

Požeška županija bila je slijedeća koja se javila za riječ. Na skupštini 25. siječnja 1790. izuzetno je spremno odobrena od vladara zahtijevana regrutacija. Dne 2. ožujka 1790. u adresi, sastavljenoj već na latinskom jeziku, zahvalili su staleži za dva vladarska ručna pisma iz prosinca i siječnja. Regrutacija i opskrba naturalijama već su bile odobrene i dijelom dostavljene. Osim toga staleži su iskazali svoju spremnost za povišenje kontingenta novačenja ako bi to položaj zahtijevao. I staleži Požeške županije nadali su se što skorijem sazivu sabora.²⁸

Dne 1. veljače 1790. sastali su se staleži Križevačke županije u svojoj staleškoj skupštini. Naglasili su da su već na svojoj staleškoj skupštini od 2. studenog 1789. odobrili stavnju regruta. Prema tome, oni su već do kraja prethodnog mjeseca ispunili svoj kontingent regruta. No budući da su već bili obaviješteni o stavu drugih županija, zamolili su skorašnju krunidbu i saziv sabora. Adresa ove županije također je bila sastavljena na latinskom.²⁹ Mjesec dana kasnije — već nakon Josipove smrti — obratili su se županijski staleži s adresom *Judexu Curiae* grofu Zichyju. I njemu su istaknuli da su dovršili novačenje regruta već do 1. veljače. No ubuduće oni na to više neće biti spremni bez sudjelovanja sabora u skladu s ustavom. Molili su *Judexa Curiae* da utječe na Leopolda da se sabor sazove najkasnije do svibnja 1790. Željeli su da se tamo razmatraju njihova brojna gravamina. Nakon tog upozorili su grofa Zichyja na odredbe zakonskog članka 3 : 1608. Prema njemu je u kompetenciji *Judexa Curiae* da sam sazove sabor kada to ne bi uradio vladar, odnosno kada ne bi bilo palatina u službi i časti.³⁰

Posljednja županija njegova distrikta o kojoj je morao izvijestiti grof Balassa bila je Varaždinska županija. Tamo se županijska skupština sastala 4. veljače 1790. I u gradu Varaždinu došli su staleži u velikom broju. Balassa je doduše obavijestio o uzrujanom raspoloženju: »... iako njihove čudi nisu bile dovoljno spremne za umjerenu predstavku Njegovu Veličanstvu...«, ipak je i Varaždinska županija odobrila regrute što ih je vladar urgirao. U adresi od ožujka kraljevskom dvorskom kancelaru staleži su još posebno upozorili na svoju spremnost i istakli su da nisu djelovali po primjeru ostalih županija i da su misleći na loš položaj vladara i monarhije postavili svoj kontingent regruta. No upravo zato oni imaju pravo da urgiraju saziv sabora

²⁸ Balassa Pálffyju, Požega, 25. I. 1790 — MOL, A 39 — 1821/1790; Adresa Požeške županije, Požega 2. III. 1790 — MOL, A 39 — 3.368/1790.

²⁹ Balassa Pálffyju, Križevci, 1. II. 1790. — MOL, A 39 — 1.818/1790. U adresi županije vladaru stoji: »Caeterim, quod ad instar nonnolorum Comitatum, quorum preces ad augustum Majestatis Vestrae Sacratissimae Thronum penetrasse, edotci sumus, nos etiam tam Coronationis, quam Diaetae Celebrationis Intuitu hactenus ad majestatem vestram recurrere.« Adresa Križevačke županije, 1. II. 1790 — MOL, A 39 — 1.817/1790.

³⁰ Prvi podžupan Križevačke županije Ludovik Marich Pálffyju, Križevci, 5. III. 1790 — MOL, A 39 — 3.366/1790. U adresi *Judexu Curiae* grofu Zichyju stoji: »Hoc nihilominus sponte per nos hactenus oblatum subsidium pro futuris circumstantiis abseque Legali Generalium Regni Comitiorum celebratione nobis imponi posse humilime deprecamur...« Križevci, 5. III. 1790. — MOL, A 39 — 3.366.

i da štoviše u tome ne popuste. Ujedno su zamolili dvorskoga kancelara da njihove molbe odlučno podupre.³¹

Na kraju neka bude dopušteno baciti pogled na dvije slavonske županije u »Pécskom distriktu«. Županijska skupština Srijemske županije održala se 29. siječnja 1790. u Vukovaru. U svojoj adresi Josipu II, sastavljenoj na njemačkom jeziku, izrazili su staleži svoju radost u vezi s vladarevim priznanjem koji ih je pohvalio zbog brze spremnosti za davanje subsidija i regruta. Oni su se doduše pozvali na primjer iz godine 1741. i zamolili su za saziv ugarskoga sabora koji bi se trebao održati još iste godine. Osim toga nabrojili su još neke od svojih želja vladaru: staru lokalnu upravu trebalo bi ponovno uspostaviti u punom opsegu, a prije svega opet dopustiti izbor županijskih činovnika. Jozefinsko-terezijansko kriminalno uređenje trebalo bi derogirati i ponovno uvesti latinski službeni jezik. Nekoliko tjedana kasnije reagirali su staleži županije na dekret o povlačenju reformi Josipa II od 29. siječnja. U kratkoj latinskoj adresi poslužili su se spomena vrijednim oslovljavanjem: »Augustissime Romanorum Imperator, et Rex noster Apostolice!« U vezi s uspostavom ustavnoga stanja oni su puni zahvalnosti, radosti i priznanja. Zabrinuti su zbog kritičnog zdravstvenog stanja vladara. Njihova adresa nosi datum 25. veljače i vijest o vladarevoj smrti još nije doprla do njih. U vezi s novačenjem regruta što ih je urgirao Josip II, oni su zacijelo nadmašili vladareva očekivanja. Postavili su ne samo ona 74 momka koji su otpadali na njih nego su dobrovoljno povišili svoj kontingent na 100 s kapitulacijom, tj. obavezom službe, na šest godina.³²

Uglavnom slično držali su se i zastupnici Virovitičke županije. U svojoj adresi ugarskom kraljevskom dvorskom kancelaru zahvalili su za uspostavu ustava. Kao što su već prije obećali, obvezali su se da će dovršiti regrutaciju i opskrbu vojske. Na kraju su i oni zamolili grofa Pálffyja da se zauzme za skoriji saziv i održanje ugarskog sabora.³³

Na kraju priloga treba još jednom sažeti bitne obrasce ponašanja županija Hrvatske i Slavonije.

Prije toga mora se istaknuti da je Josip II već 1785. pri utvrđivanju novih granica distrikata uzeo u obzir u prvom redu regionalni aspekt. Povijesni odnosi i stare veze nisu ga se, čini se, ticale. To se naročito odnosilo na Hrvatsku i Slavoniju jer je vladar s novim uređenjem rastrgao povijesno jedinstvo kraljevine Hrvatske i Slavonije. Hrvatske županije su bile sjedinjene u »Zagrebačkom distriktu« uz jednu slavonsku županiju (Požešku) a

³¹ Balassa Pálffyju, Varaždin, 4. II. 1790 — MOL, A 39 — 1.819/1790; Varaždinska županija Pálffyju, Varaždin, 2. III. 1790. — MOL, A 39 — 3.485/179; Podžupan Varaždinske županije Ludovik Köröskény Pálffyju, Varaždin, 13. III. 1790 — MOL, A 39 — 3.489/1790.

³² Adresa Srijemske županije, Vukovar 29. I. 1790 — MOL, A 39 — 1.816/1790. Isto, Vukovar, 25. II. 1790 — MOL, A 39 — 3.043/1790; Prvi podžupan Srijemske županije Jozsefu Hajnóczyju u Dvorskoj kancelariji, 25. II. 1790. — MOL, A 39 — 2.840/1790.

³³ Adresa Virovitičke županije Pálffyju, Osijek, 25. II. 1790 — MOL, A 45 — P. 78/1790; Podžupan Virovitičke županije Dvorskoj kancelariji, 26. II. 1790 — MOL, A 39 — 2.838/1790.

tom je distriktu pripojena i prekodunavska županija Zala. Naprotiv slavonske županije: Srijemska i Virovitička, sjedinjene su s ugarskim prekodunavskim županijama: Baranja, Somogy i Tolna kao »Pecski distrikt«. To se odrazilo i u držanju dotičnih hrvatsko-slavonskih županija obaju distrikata. Na njih su više utjecale ostale županije unutar distrikta nego staro povijesno jedinstvo i veze koje su iz njega proizlazile.

Josip II htio je uređenjem uprave od 1785. odstraniti staru, u njegovim očima tromu stalešku upravu županija i suviše spremnu na otpor. Trebalo je suziti područje djelatnosti županija a ono središnje uprave izgraditi. Županijsko činovništvo nije više birala županijska skupština, tj. staleži, nego ih je imenovao vladar. Prema tome bilo je zamišljeno kao egzekutiva isključivo vladarske volje bez veze i odgovornosti prema plemićkim staleškim drugovima a županijsku skupštinu, prema predodžbama suverena, nije više trebalo sazi-vati. Doduše 1787. u početnoj fazi regrutacije Josip II bio je primoran da se vrati staroj lokalnoj upravi. Naredio je kraljevskim komesarima da sazovu županijske skupštine radi odobrenja stavnje regruta i opskrbe vojske.

Za godinu 1787. i za prvo zemaljsko-staleško novačenje regruta može se utvrditi: slično kao ostale ugarske lokalne upravne jedinice prihvale su i hrvatsko-slavonske županije novačenje regruta dekretirano od Josipa II bez sudjelovanja sabora. Štoviše: u Požeškoj županiji ponudio se podžupan da provede novačenje bez sudjelovanja županijske skupštine. Približno trećina ugarskih županija suzdržljivo je podsjetila vladara na stvarnu kompetenciju sabora za pitanje supsidija. U tom se pogledu zapaža diferencijacija: Županije »Zagrebačkog distrikta« nisu ni jednom riječi upozorile na nadležnost sabora, dok su se dvije slavonske županije prema obrascu svojih susjednih županija pozvale na ustav. Za novačenje može se općenito reći da je teklo vrlo polagano. Trajalo je više od jedne godine. Verbalna spremnost očigledno nije bila jamstvo za brzo i ekspeditivno provođenje. Najsporijim i najtromijim župa-nijama pripadale su one iz »Zagrebačkog distrikta«, prije svega Zagrebačka županija. No to sigurno nije bio znak pasivnoga otpora nego više posljedica tromе i neefikasne lokalne uprave.

Kada je riječ o drugom zemaljskom staleškom novačenju regruta 1788, signifikantno je za cijelu Ugarsku da su pojedine županije bez problema dale potrebna odobrenja. Samo u vezi s modalitetom regrutacija neke su županije najavile želje za promjenom. Bilo je već i županija koje su se usudile izaći s nešto otvorenijom žalbom protiv ostalih Josipovih novina nastalih bez sabora koje su zato bile protuzakonite. No općenito ostala je i dalje činjenica da su ugarske županije 1788. unatoč tim nijansama odobrile novačenje vojnika.

Od te sheme ponašanja jedva da su se razlikovale županije Hrvatske i Slavonije. U usporedbi s ostalim ugarskim lokalnim upravnim jedinicama i s vlastitim držanjem prije jedne godine iznenađuje apsolutni nedostatak urgiranja sabora. Od prezentacije vlastitih gravaminalnih lista staleži su potpuno odustali.

Tempo regrutacije bio je 1788/89. znatno brži od prethodne godine. To je zacijelo posljedica ponovljenih urgencija središnjih vojnih i civilnih oblasti i važnosti što su je kraljevski komesari davali stavnji. Regrutacije su bile

dovršene za osam mjeseci. Među županijama koje su najdulje zaostajale opet su bile one »Zagrebačkog distrikta«, posebno Zagrebačka i Varaždinska županija.

Tendencionalni pokret pokazao se onda pri osobnoj dopuni vojske 1789. Još samo dio ugarskih županija odobrio je regrutaciju bez ograda. Sve su češće bile opomene u vezi s nadležnošću sabora. Opća gravamina protiv jozefinskog sistema množila su se.

Naprotiv u Hrvatskoj i Slavoniji pokazale su se županije kao uzor lojalnosti vladaru. Kako novačenje vojnika tako i opskrba naturalijama obavljani su bez žalbi. Doduše, staleži su kritizirali modalitete novačenja, šikaniranje komandi za stavnju, založili su se za eventualno odgađanje novačenja nakon žetve i htjeli ga izvršiti najednom *in cumulo*. Razlog što su ga naveli izazvan je poteškoćama iz prošlosti: kada bi postojalo jedno jedino i istodobno novačenje, bilo bi mladim ljudima, sposobnim za vojsku, nemoguće da pobjegnu u šume i da se tamo — kao što je bio slučaj prethodne godine — urote u bande i smetaju mir i red.

Josip II se korak po korak približio reviziji svog sistema vladavine u Ugarskoj. Treba podsjetiti na promjenu modaliteta novačenja krajem studenog 1789, na oba ručna pisma od 18. prosinca iste godine i ono od 28. siječnja 1790. Reakcija ugarskih županija sličila je prodoru nasipa. Staleži su sada otvoreno i žestoko zahtijevali potpunu uspostavu ustavnoga stanja i nisu se htjeli zadovoljiti sazivanjem sabora 1791. Krunidbu i saziv sabora trebalo bi pokrenuti odmah. Regrutacija, koja više nije bila odobrena, postala je periferni, sekundarni problem.

Županije Hrvatske i Slavonije su odstupajući od toga držanja pozdravile djelomičnu reviziju jozefinskih reformi. Bile su također potpuno spremne da provedu protuuslugu za vladareve ustupke što ju je on očekivao u obliku regrutacije i opskrbe vojske živežnim namirnicama. Tek neodlučno, a onda od kraja veljače sve odrješitije zahtijevale su neke županije, prije svega Zagrebačka, Križevačka i Srijemska da se smjesta sazove ugarski sabor i izvrši *restitutio in integrum*. Županije Hrvatske i Slavonije su time prišle fronti staleške solidarnosti.

(Prevela Mirjana Gross)

Zusammenfassung

Zur Haltung der kroatisch-slawonischen Komitate gegenüber Joseph II. 1787—1790.

Horst Haselsteiner

In seinem Buch »Joseph II. und die Komitate Ungarns, Herrscher recht und ständischer Konstitutionalismus« (Wien 1983) befasst sich der Verfasser mit den Reaktionen der Stände auf die Rekrutenstellungen. Nun geht er der Frage nach wie sich der kroatisch-slawonische Komitatsadel in dieser Phase der kritischen Entwicklung der Beziehungen zwischen Herrscher und Nobilität verhalten hat. Er versucht festzustellen ob die ständische Solidarität des kroatischen Adels gegenüber den adeligen Standesgenossen der »natio hungarica« oder die Untertanenloyalität dem Herrscher gegenüber als das stärkere Motivationselement dominierte.

Die kroatisch-slawonischen Komitate akzeptierten die erste und zweite Rekrutenstellung die von Joseph II. ohne Landtagsmitwirkung dekretiert wurden eben so wie die ungarischen Komitate.

Beim personellen Heeresersatz im Jahre 1789. zeichnete sich eine Tendenzwende ab. Ein grosser Teil ungarischen Komitate stimmte der Rekrutierung nicht mehr ohne Vorbehalt zu. Es wurde die Einberufung des Landtags verlangt und die Gravamina gegen das josephinische System häuften sich. In den Komitaten Kroatiens und Slawoniens verliefen aber die Soldatenstellungen und die Naturallieferungen für die Armee fast klaglos.

Die ungarischen Komitate reagierten vehement auf die kaiserlichen Handschreiben vom 18. Dezember 1789. und vom 28. Jänner 1790. die eine sukzessive Rücknahme des josephinischen Systems bedeuteten. Sie forderten nun ab sofort die volle Wiederherstellung des verfassungsmässigen Zustandes. Die nicht mehr bewilligte Rekrutenstellung war zu einer sekundären Frage geworden. Schrittweise schwenkten nun auch die Komitate Kroatiens und Slawoniens in die Front der ständischen Solidarität ein.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje
Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 3000 din.
Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1987.